

ЗА НЯКОИ РЕЗЕРВИ ОТНОСНО ЕДИННА ЕВРОПА (Великобритания и Европейската общност – 1950 – 1963)

Мая Мичева

Англичаните, макар и евроскептици, влизат в Европейската общност. Оттук произлизат доста дебати, защото едни са на мнение, че е грешка, че са **влезли**, други смятат, че е грешка, че са **закъснели**. И понеже дебатите далеч не са приключили и през 90-те години, смятаме, че представлява интерес да анализираме отношението на Англия към Европа и да се опитаме да проследим дали Англия е последователна в това си отношение, или то търпи промяна. През последните тридесет години проблемът представлява интерес и за българската научна мисъл¹. Особен интерес представляват 50-те години, когато се полагат основите на европейското обединение във вида, в който го познаваме днес. За целите на нашия анализ са важни събитията: 1) през 1955 г., и най-вече срещата в Месина, където според мнозина Англия е пропуснала генералната възможност да има думата по въпроса как да изглежда Европейската общност; и 2) през 1960 – 1961 г., когато в страната назрява мнението за влизане в Общия пазар².

За по-голяма прегледност изследването на казуса от 50-те години е организирано в три части, които, общо взето, покриват следните периоди:

1950 – 1955 – *дистанциране* от Европа

1956 – 1961 – *приемане* на обединена Европа

1961 – 1963 – *дистанциране* от обединена Европа

Всяка част обхваща проблемите, завещани на правителството от предишни периоди, и разглежда действията, предприети за тяхното решаване. Основният проблем, който се поставя в тази статия, са причините, поради които се смята, че Англия е променила отношението си към Европа, и на тази база се прави опит за съпоставка с проблемите, стоящи през България с оглед потенциалното

и интегриране в Европа. Направен е опит да се подчертае влиянието на външните обстоятелства и на вътрешнополитическите съображения, които са формирали политиката на съответните правителства; отделя се внимание и на въпроса за зависимостите между националните и интернационалните аспекти на системата.

Настоящото изследване предлага две дози скептицизъм относно: а) дали може 1955 г. да се разглежда като вододел за Англия, а не изобщо за Европа; и б) относно отношението на Англия – дали е променила отношението си въобще през този по-широк период между 1950 и 1963 г.

Такъв ред на разглеждане на проблема налага да се направят някои предварителни уточнения: първо, че политическата мощ не е даденост, а отношение и че политическото влияние е вид политическа мощ, но по-близо до другия край на политическия спектър³. Импиджът на политическата сила много често е почти толкова значим, колкото и самата реалност – и по-точно импиджът е част от реалността и по този начин престижът се явява форма на политическа мощ⁴. Във всяко едно отношение обаче има две страни, като и двете във времето са променливи. Второ, смятаме, че за да може една държава да има определена мощ – политическа или от друг характер, самата държава трябва да е в мир със себе си и финансите ѝ би трябвало да са в равновесно състояние. И трето, външната политика тук се разглежда като “борба да се накарат другите да поемат разходите”, а задачата на политиките се свежда до идентифициране на тези разходи, които могат и желаят да поемат. Приема се, че външната политика е успешна, ако не създава проблеми у дома. В настоящото изследване условно ще назоваваме Европейската общност в различните етапи от развитието ѝ с етикета Европа, освен където цитираме други автори.

ДИСТАНЦИРАНЕ – 1950 – 1955

I. Велика световна сила след войната. Европа успява да оцелее през Втората световна война само след като извиква на помощ САЩ и СССР и по този начин попада под хегемонното влияние на две суперсили – едната външна за Европа, но благосклонна, другата отчасти европейска, но брутална⁶. И така бъдещето на Европа се свързва тясно и като че ли се решава от съществуващите извънвро-

пейски сили. Отличителна черта на Европа, но не и на Англия, е съзнанието за уязвимост, което води до зараждането и назряването на европейско движение с цел реализация на европейския патриотизъм. Англия за разлика от Франция остава незасегната от текущите европейски идеи точно защото в Англия не се развива психиката, родена от окупацията и от поражението, които мотивират интегративните усилия на континента. В Англия като единствената страна в Европа, която не е пострадала от войната, преобладава чувството, че “да се присъедини към един отбор победени”, като обърне гръб на останалия свят, е все едно “да зачеркне бъдещето си”⁷. И така тук не се появява никакъв европейски ентузиазъм. Великите европейски сили, които вече са средни сили както по размер и зависимост от ядрените гаранции на САЩ, така и по неспособност да координират отбраната си и външната си политика⁸, принадлежат към държавите от второ ниво.

За по-пълна картина на събитията привеждаме и други мнения по въпроса. Ясно е, че Англия има ключова роля при изковането на следвоенните правила на играта и при съграждането на институциите, които формират бъдещия международен политически и икономически живот. След войната Англия заема видно място в международно отношение – достатъчно е да споменем само факта, че НАТО се появява на бял свят в резултат основно на дипломатическите умения на Англия. Съществува мнение, че това е времето, когато “всяко едно западноевропейско правителство беше готово да яде от ръката ни непосредствено след края на войната. За няколко години нашият престиж и влияние бяха невероятни... можехме да прекроим Европа по наш вкус”⁹.

Така изглежда международната арена в началото на 50-те години. За нашето изследване представлява интерес да се види и каква е обстановката вътре в страната. Основната дилема, която стои пред Атли и Бевин (външен министър в правителството на Атли) и която те не успяват да разрешат, е все още на преден план – как да се съвместят двете неща – хем да си световна сила, хем да си икономически слаб. През 1950 г., когато избухва войната в Корея, Атли под силно американско давление започва амбициозна програма за превъоръжаване. В началото на 50-те години Англия дава около 1/3 от промишлената продукция на некомунистическа Европа и повече оръжия, отколкото всички останали страни-членки на НАТО, взети заедно. Съвсем естествено е разходите по отбраната

на Англия в сравнение с другите натовски държави да са най-високи. През 1952 г. се взема важно решение (във връзка с по-ранно решение откъм края на 40-те години за производство на атомна бомба в Англия), а именно да се започне работа по проект за разработване на водородна бомба – родно английско производство. Разходите обаче за страна с размерите на Англия са прекалено високи. Всичко това пренасочва икономиката на страната от промишления към военния сектор. Явява се необходимост Англия да увеличи износа си, като се очаква това да облекчи платежния ѝ баланс. Единственото възможно разрешаване на проблема според Е. Баркър¹⁰ е партньорство с американците на световно ниво – където те осигуряват финансите, а англичаните осигуряват практическата страна (човешкия фактор) в територии под английско влияние. Това е английският ответ по проблема с “доларовия дефицит”, най-важния и болезнен проблем не само за Англия, но и за Европа. Още повече че по времето на Студената война това е приоритет. Съвместното съжителство е много по-изгодно пред съвместната гибел. Така че колкото и да е важно да си влиятелен, далеч по-важно е да си жив. А животът в Англия през 50-те години изглежда доста добър. Страната преживява период на разцвет в относителен план и годините 1953 – 54-а от вътрешноикономическа гледна точка са много добри.

В йерархическо отношение всичко, споменато дотук, се свежда до извода, че Англия се опитва да си “запази” специално място в света – след САЩ и СССР, но пред другите европейски страни. Срещите на високо равнище, които Чърчил провежда, не са самоцел. Там прозира желанието Англия все още да минава за световна сила. Министър-председателят навремето “въвлича” американците, за да балансира превъзходството на Германия, а сега, вече на този етап, се опитва да “въвлече” Съветите, за да се разсее американското превъзходство. Няма нищо сантиментално в така наречените специални отношения между Англия и САЩ. През 50-те години, докато САЩ са склонни да преговарят от позиция на силата със СССР, правителството на Чърчил с апела си за намаляване на напрежението се опитва да посредничи или да бъде т. нар. честен брокер между двете суперсили.

II. Малката Европа. Тук ще разгледаме събитията на континента (явно Европа и до наши дни не принадлежи нито към “по света”, нито към “у дома” според сериозната английска преса от средата на 90-те години). През пролетта на 1952 г. Европа вече не е

само географско понятие. Името Европа е “окупирано и приватизирано”¹¹ от шест европейски страни. Двете централни събития на европейската арена с траен формиращ ефект върху бъдещето на континента идват откъм Франция, макар че навремето са наречени просто планове – единият от тях е т. нар. план Шуман (Европейската общност за въглища и стомана – ЕОВС), а другият – план Плевен (Европейската общност по отбраната – ЕОО). Провалът на последния дава допълнителен стимул на развитието на първия, но навлизането в детайли по този въпрос ще ни отклони от главното. Целта на целия този анализ е да се подчертае, че тези две събития би трябвало да се разглеждат като пробен камък относно желанието на Англия да се присъедини към Европа. Много по-късно в. Файненшъл Таймс¹² прокарва идеята, че “когато Френско-германският мотор се задвижи, не е много целесъобразно англичаните да стоят настрана”. От дистанцията на времето присъдата на Дийн Ачесън, “че планът Шуман е най-голямата грешка в политиката на Англия след войната”¹³, звучи доста убедително, но в действителност Англия е била формално поставена в течение на събитията само ден преди официално да се оповести планът Шуман, което дава основание на англичаните да приемат, че поначало страната им не е била нито предвидена, нито желана в ЕОВС. Злонамерени умове отсам Ламанша дълго биха се чудили как и защо М16 навремето е страдал от такъв жесток недостиг на кадри. И пак от дистанцията на времето съкровените мотиви на Лейбъристката партия, на власт в този момент, биха могли да се поставят под съмнение. Въпреки всичко обаче навремето Англия има сериозни, основателни причини за резервираното си отношение. Не бива да пропускаме да отбележим, че въглищата, които тя произвежда в годините след войната, възлизат на 2/3 от въглищата, които се добиват в Европа. Не бива да пренебрегваме и следвоенните проблеми, както и разрухата на континента. Резервираното ѝ отношение си има и политически съображения. По това време Англия, и то не без успех, се стреми да избегне “пътя към федерализма”, по който се движи супранационалното ръководство на ЕОВС. Политическа стабилност и приемственост – това са силните страни на Англия, на които светът може да се възхищава, и тя разбираемо се страхува да не ги загуби в европейското меле. И понеже Англия за разлика от континентална Европа може да се похвали с политическа стабилност през последните триста години, наистина би изглеждало “малко прекалено” да

повери контрола върху английските вгличища и стомана в ръцете на тези политически необиграни радетели за федерализъм с оглед на евентуален дестабилизиращ ефект у дома. В известен смисъл се оказва, че колебанията на Англия, засягащи единството ѝ с Европа, оцеляват и са налице дори и през първата половина на 90-те години. Тони Бен (евроскептик, член на парламента, Лейбъристка партия) на няколко пъти отправя сериозна критика към “Общността, в която засега демокрацията е дефицитна стока”. И нерядко медиите дават израз на протести “да се спре тази зараза от Брюксел”¹⁴.

Що се отнася до Плана Плевен – Антони Идън (единствен от големите английски държавници след войната, който е слабо интегриран в механизма на англо-американския съюз и който е известен с това, че там, където може, винаги ще мине без американска помощ) отхвърля възможността Англия да участва в ЕОО. Обаче идеята за ЕОО се върти в порочен кръг и умира там, където се е зародила. Взаимната зависимост, т. е. гарантиране на сигурността и поемане на част от разходите, между Англия и САЩ (което е неминуемата подплата на специалните отношения) осигурява “богат, благосклонен защитник и постоянен първокласен статут в международната политика”¹⁵. Присъединяването към ЕОО би означавало да се изоставят специалните отношения, което на свой ред би поставило сигурността на страната като приоритет N1 за външната политика на Англия. Положението е и без това с много тънко вързани финанси – националната сигурност, разтоварена наполовина, т. е. поета наполовина от НАТО, което всъщност е САЩ. Да се търси по-благосклонен помощник за гарантиране сигурността на страната, не изглежда много оправдан ход, нито пък да се поема по-голяма част от разходите, ако това не е наложително.

За най-голяма изненада провалът на ЕОО се явява стимулиращ за европейското движение, като измества оста му от военните към икономическите въпроси. Всъщност холандците първи настояват да се създаде митнически съюз. Французите предлагат да се обедини гражданската ядрена енергетика. Месина се оказва своего рода тласък към съграждането на нова Европа. На този етап в центъра на вниманието е въпросът за прерастването на общностите в една икономическа организация със съвместна външна политика под френско ръководство. И така Месина слага началото на процеса, който води към договора в Рим.

В същото това време Англия се намира по средата на предиз-

борна кампания, така че едва ли може да се очакват много промени във външната политика. Идън иска да си осигури властта като бъдещ министър-председател, наследяващ Чърчил. Значи е нормално да се следва чърчиловският ред на приоритети, който, общо взето, от една страна, се свежда до факта, че Англия се намира в центъра на три кръга – света, Британската общност и Европа; а от друга страна, засяга обединението на Европа, което би трябвало да започне със сближаване между Франция и Германия. Всъщност Англия е “със” Европа, но не и “от” Европа. Още през 1951 г., когато Консервативната партия идва на власт, първото нещо, с което се залавя, е икономическата криза в страната, което според Едуард Хийт не ѝ оставя много време да размишлява над бъдещето на обединена Европа. Погледнато от друга страна, все още значителна част от кабинета разсъждават като Идън в рамките на трите кръга.

Правителството на сър Антони Идън се оттегля от дискусиите за разширяване на общия пазар на въглища и стомана във всеобхватен общ пазар, след като установява, че не е успяло да убеди Шесторката да се откаже от прекалено амбициозните си планове. “Не можем да вземем страна, щом не сме готови да вземем участие”¹⁶. Правителството отказва да се ангажира с каквото и да било повече или по-различно от обикновена междуправителствена структура. Тяхното отношение може да се сведе до *близко сътрудничество*, но в крайна сметка *отдръпване от пълна ангажираност*, или, казано с други думи, установената английска политика е *сътрудничество без обвързване*. Това, че англичаните неколккратно подчертават колко неприемлив би бил един Общ пазар в Европа, нервира французите, които в самото начало са твърде предпазливи в отношението си към предложението, дошло от Бенелюкс, но впоследствие в отговор на английското упорство французите приемат много по-обвързващи споразумения, отколкото първоначално би могло да се очаква от тях¹⁷.

Вътре в самата Англия отношението на правителството е ясно: Англия не може да сдаде контрола върху икономиката си на тяло, чията власт не е напълно уточнена. Становището на Външното министерство относно Месина е всъщност призив към конструктивно, но необвързано отношение. Към края на 1955 г. експерти в Уайтхол като че ли са стигнали до извода, че Общият пазар може да навреди на Англия. Проучва се какъв вероятен ефект би могъл да има Общият пазар над Англия и заключението, до което се стига, е, че в

общия случай ще повлияе зле на Англия и ако е възможно, би било добре да се осуети още в самото начало.

Налага се да представим другата страна на нещата, където мнението е в същата степен отрицателно. Макмилан пише следното в мемоарите си: "Официалното становище по въпроса беше, че от Месина нищо няма да излезе... показахме съвсем ясно, че не желаем да се обвързваме"¹⁸. Англия изобщо не е в състояние да погледне на проблема с подобаваща сериозност. До този момент английското правителство се е наслушало на всякакви европейски планове, които до нищо не водят, и е уверено, че и този проект е обречен.

Не може да не отбележим очевидното отсъствие на долемика по въпроса. По политически, както и по икономически причини Англия не може да си представи себе си като член на Общия пазар¹⁹. Тя е непоклатима в решението си да избегне влака на по-тъсната политическа федерация, каквато всъщност е целта на участничките в срещата в Месина. Защото на практика англичаните твърде добре знаят, че въпросът кой, кога, какво получава, се решава преди всичко на политическата арена.

А що се отнася до икономическите причини – те произтичат от митническия съюз, който има пряка връзка с отношенията между Англия и Британската общност.

III. Британска общност. След войната Англия установява, че трябва да се освободи от големия имот, наречен Британска империя, като започне да дава независимост на зараждащите се националистически движения. Разпадането на империята съвпада със съграждането на Общността на нациите. Шири се становището, че Англия като че ли е изгубила волята си да управлява – и какво лошо може да има в това, като се има предвид трагичният френски опит. Страната навлиза в новото десетилетие заедно с Британската общност, на която се смята за безспорен лидер и център. "Ако само надникнете в пощенската кутия на което и да било английско село и разгледате писмата от чужбина, 90% от тях идват от отвъд Европа"²⁰.

През 50-те години все още изглежда, че Британската общност повдига икономическата мощ на Англия и ѝ дава допълнителен престиж в световен мащаб. Традиционните търговски партньори на Англия са в Британската общност, където отива почти половината от износа на страната, а Европа поема около една четвърт, от което на Шестте се падат 56%, а на страните от бъдещата ЕФТА се падат около 40%. След като Англия се наслаждава на всички пло-

дове, които империята, в която слънцето не залязва, ражда, как може да се примири с вкуса на френската храна? А това, което не е наред на френската храна, са най-вече цените. Политиката на евтина храна е основен фактор за щастието на електората. И макар че делът на Англия в световната търговия спада, което при всички случаи има нещо общо с нединамичния пазар на Британската общност, страната не е намерила нова тактика, с която да се заобиколи проблемът с цената на храната.

Струва си да се отдели внимание и на идеята за залеза на Британската общност. Икономическата криза след 1950 г. се задълбочава и задължението на Англия да развива териториите, които притежава, далеч не разрешава, а даже влошава проблема не на последно място поради факта, че жизненоважният капитал се отклонява от отраслите на промишлеността. Фактът, че империята оцелява до такъв късен момент, не се дължи на желанието на нацията да поема разходите по поддръжката на империята, без да получава никакви дивиденди в замяна, а е по-скоро последица от факта, че този проблем не е обсъждан официално в политическите кръгове поради така наречения "айсбергов ефект"²¹ на английската система на управление. Това може да обясни защо вятърът на промяната набира сила едва в края на 50-те години. Но преди това (преди края на 50-те години), още през 1955-а, главното съображение за придържането о Британската общност се отнася до цената на храната и до текущата предизборна кампания.

ПРИЕМАНЕ НА ОБЕДИНЕНА ЕВРОПА – 1956 – 1961

I. Суец и ЕФТА. Съвсем накратко ще споменем Суецката криза, като заострим вниманието към последиците. Тя се приема за повратна точка, която подчертава относителната слабост на Англия и в резултат на която се пука балонът на националната гордост и самоувереност. Това е удар, нанесен в центъра на трите кръга. Кризата манифестира по най-убедителен начин колко рядко срещана стока е доверието в международните отношения. И от този момент някои кръгове от английските политически среди започват да подлагат на съмнение традиционния подход към проблема. Това, което всъщност възпрепятства Англо-френските сили и те не пристигат по предназначение обаче, е натискът над лирата. Мак-

милан, който е в първите редици на атаката, е и първият, който бие отбой. Смятаме, че Суец трябва да се третира като сигнал за тревога за управляващата партия. И за да ѝ отдадем заслуженото, тя не губи много време за ориентиране в обстановката. Изненадващата бързина, с която се започва подготовка за следващата предизборна кампания след Суец, и целите, които Англия си поставя на международната арена, потвърждават този аргумент: създаването на ЕФТА, търсенето на *мост* към страните от Общия пазар и най-сетне подаването на молба за членство.

Политическият ход за създаването на ЕФТА, изглежда, е привеждане в действие на призивите *да се осуети, ако е възможно*. Въпросът за ЕФТА остава почти изцяло неполитизиран. На Англия ѝ трябва търговски, а не политически съюз; и тя е със съзнанието, че се присъединява към търговски съюз през 1973 г. ЕФТА не е въпрос от обществена политическа значимост за Англия, което се доказва от факта, че не Външното министерство води преговорите, а и партиите не се ангажират много, също както става с въпроса за Общия пазар в Западна Германия. Конвенцията, подписана в Стокхолм през 1960 г., е един кратък документ, целящ да хармонизира тарифите на ЕФТА с тарифите на Шестте; за да могат страните-членки на ЕФТА да не губят темпо, да се държат колкото се може по-близо до страните от Общия пазар. ЕФТА е създадена с двустранна цел: да съживи търговията между страните-членки и да засили мощта им при преговорите с Шестте. Усилията са насочени към избягване на евентуално бъдещо разделение на Европа и към отменяне на дискриминацията срещу английските стоки от страна на Общия пазар. Сценарият ЕФТА е опит от английска страна да се предотврати опасността Шестте да съблазнят други страни – да не би една по една да се изкушат от орбитата на Общия пазар. Но в крайна сметка ЕФТА се оказва едно неравностойно партньорство с оглед на съотношението между продукцията и населението, което дава основание ЕФТА да се приеме за обречено начинание още от началото. Обединеното кралство е по-голямо от всички останали страни, взети заедно. За сравнение потребителите в Англия са 53 срещу 36 млн. за останалите шест страни от ЕФТА. ЕФТА дава много малко изгоди за Англия, тъй като представлява един малък пазар за голяма страна като нея, а освен това излага английските стоки на жестока конкуренция.

И понеже ЕФТА се създава, за да се уравни нарастващата

тежест на Общия пазар – хубаво е да се направи съпоставка: отчита се, че в това отношение приносът на ЕФТА не е особено значителен. Австрия, Швейцария и Англия търгуват повече със страни от Общия пазар, отколкото със страни от ЕФТА, а в самата ЕФТА Англия е най-важният търговски партньор на Дания и Норвегия. От такава база всеки по-нататъшен опит да се изведе ЕФТА на равна нога с Общия пазар е обречен на неуспех. Съществува едно скандинавско виждане по проблема, а именно че “докато ние обсъждахме надълго и нашироко тези въпроси от всички възможни гледни точки, Европа ни задмина”²². Всичко казано дотук налага да се пристъпи към така наречената политика на търсене на *мост*. Политическата линия, към която се е придържала Англия до момента, не е предотвратила създаването на нова, силна икономическа система в лагера на съперника на Англия и Британската общност и към края на 50-те години се установява, че Англия не е в състояние и да изгради *мост*, нито пък *мостче*, което да служи за връзка между двата лагера. В ход е ново разцепление в Европа. Континентът, като се изключи Източна Европа, е разделен на *затворени пазари* и на *свободни търговци*, а германците са потънали в математически изчисления дали отговорът на уравнението $6 + 7 = 1$ или 2 . В крайна сметка се оказва, че ЕФТА е утежняващо обстоятелство при кандидатстването на Англия за членство в Общия пазар. Една по-прецизна политическа преценка още от начало би спомогнала за избягването на тази трудност, ако такава изобщо е била целта.

II. Молба за членство, или как според Макмилан с тих спокоен размисъл може да се разреши всеки проблем. През периода 1957 – 1961 г. става все по-ясно какви са крайните възможности на Англия. Фактът, че английската икономика не може да върви в крак с икономиката на страните от Общия пазар, които се развиват с изключително бързи темпове и имат учудващи постижения, впоследствие подкопава усещането за благоденствие вътре в страната, изразено в мотото на десетилетието – *По-добре никога не сме били*. Тревогата всъщност идва от болезнената равностметка, че Шестте са още *по-добре* в относителен план. Какво всъщност става. Според Самюъл Британ²³ по времето, когато Макмилан става министър-председател, външната политика му е призиванието, а икономиката му е хоби. А главната задача за разрешаване пред него е как да се управляват капиталите в мирновременен период в общество, където не се контролира потокът на капитала. Има още две други опреде-

лящи събития за периода. Опитът доказва, че ядреният потенциал на една държава не е никакво предимство, когато става въпрос за контрол и поддръжка на международната сигурност в региони, които стават все по-известни като Третия свят. Проблемът си остава отворен – как да се извлече максимум възвръщаемост от един раздут бюджет по отбраната. А и Макмилан признава, че разходите по отбраната стават все по-непосилни, освен това много добре се знае, че не се получава никаква сигурност от разходите по гарантиране сигурността на страната. В същото време трябва да се вземе предвид и неуспешната среща на високо равнище през май 1960 в Париж, където Англия за последен път се появява на международната арена като велика и независима сила в традиционния смисъл на думата. Скоро след това Макмилан обобщава резултатите – толкова високи цели, а толкова ниски постижения.

Консервативната партия си търси нов имидж предвид приближаващите избори и по всичко изглежда, че една молба за членство в Общия пазар би свършила работа. На участието на Англия в Общия пазар се гледа като на потенциално разрешение за увеличаване на политическото влияние на Англия и за съживяване на икономиката вътре в страната. Това, че Макмилан подава молба за членство, не го прави автоматически баща на доста по-късно зародилото се в Англия движение ДАН²⁴. Н. Белов²⁵ отбелязва, че през 1959 г. от оттагъшната страна на Ламанша не се наблюдава видима промяна в негативното отношение на правителството към Общия пазар, и по-точно към Комисията в Брюксел. Това негативно или най-малкото строго критично отношение е надживяло изпитанието на времето и е оцеляло и до наши дни: "... онези (от Брюксел) може да ви дадат по-висока заплата, може да ви гарантират по-къс работен ден, ама не можеш ги помръдна от мястото им"²⁶. За да се съживи икономиката на страната, трябва да се приложи нова стопанска политика. Нека припомним, че вземането на икономически решения означава и вземане на политически решения, а при последните се прави избор между противоположни ценности. И в това всъщност е основният проблем – за Макмилан се оказва почти невъзможно да постигне хармонично съчетаване на противоположните ценности: а именно от коя страна да урони националния суверенитет – чрез европейска или чрез трансатлантическа взаимозависимост.

Решението да се подаде молба за членство се оповестява по

най-скромен начин, без излишен шум, с изключително предпазлив тон. Цялостното отношение е вяло и апатично. Едно категорично предимство за Англия от влизането ѝ в Общия пазар е това, че с нищо не се нарушава консенсусът у дома. Американците от своя страна притискат англичаните да влязат в Общия пазар с надеждата, че Лондон ще балансира ексцентричната политика на Париж и Бон. Освен това на Лондон се възлагат надежди да не допусне Общият пазар (а впоследствие Европейската общност и Европейският съюз) да се превърне във високотарифен клуб само за бели хора. Политиците в САЩ поне до 1991 г. хранят надежда, че ще могат да “работят в тандем (с Европа) и да се избегне създаването на т. нар. крепост Европа през 1992”²⁷. И така, съображението, че най-краткият път до истинското Атлантическо партньорство минава през Общия пазар, изглежда изиграва решаваща роля при вземане на решението да се кандидатства за членство в Общия пазар.

Оказва се обаче, че английското правителство се движи пред общественото мнение в страната, а в някои случаи и в посока, противоположна на виждането на политическия елит. Пресата застава на становище, споделяно и от други привърженици на влизането в Общия пазар, че като страна-членка Англия би могла да оглави обединена Европа (оттук вероятно води началото си днешният девиз на Англия да бъде “в сърцето на Европа”), роля, каквато по една случайност генерал Де Гол иска да запази за Франция. Това, което радва ухото вътре в страната, невинаги се харесва на аудиторията в чужбина. Дали това е най-подходящият мотив за английската кандидатура и дали Общият пазар желае да чуе точно това, са съвсем отделни въпроси. На 10 октомври 1961 г. в Париж Едуард Хийт се опитва да увери външната аудитория, че съдбата на Англия е тясно свързана с тяхната; че за Обединеното кралство това представлява важно и внимателно претеглено решение²⁸ (през 1994 г. правителствата на Норвегия и на Швеция също смятаха, че тяхното решение да подадат молба за членство представлява важно и внимателно претеглено решение, но пътищата на двете скандинавски държави странно се разделиха, преди да изтече годината). Като сложим настрана това, че Хийт твърди, че “общественото мнение е извървяло дълъг път през последните 12 месеца”, всъщност много малко се е променило през онези последни 12 месеца.

Много малко са доказателствата, че Англия е погледнала сериозно на Европа. Основният движещ аргумент си остава, че Англия

се намира в навечерието на парламентарни избори и въпросът за влизане в Европа се оказва удобен за изработване на привлекателна програма за електората.

ДИСТАНЦИРАНЕ – 1961 – 1963

На 14 януари 1963 г. френският президент генерал Де Гол произнася своето вето. В него се набляга на трансатлантическите връзки на Англия. Той подчертано обръща внимание на опасността, че след като Англия влезе в Общия пазар, той ще се превърне в колосална Атлантическа общност под американско влияние и зависимост и така ще се обезличи европейското на европейската общност. Противоречията, които той извежда на преден план, могат да се сведат до различията между англо-саксонци и континенталци; между привърженици на свободната търговия и защитниците на затворена общност; предпочитание към Германия пред троянския кон на американците. Подозренията са, че Англия раболепничи пред Америка. Същото се потвърждава и от Артур Шлезинджър, че президентът Де Гол е използвал правото си на вето срещу Англия най-вече заради специалните ѝ отношения със САЩ.

Де Гол, явен привърженик на Третата сила, смята, че Англия ще повлияе на европейската общност в нова посока с цел ориентиране на общността в трансатлантическа посока, нещо, което французите едва ли желаят да се сбъдне. Ядреното споразумение между Кенеди и Макмилан в Насау в крайна сметка оправдава предпазливостта на Де Гол. Това му дава в ръцете железен претекст да прекъсне преговорите. Ситуацията вътре в Англия също така облекчава до голяма степен задачата на генерала. Макмилан вече губи популярност, изявления от страна на Идън и Атли с резерви към Европа и на редица други поставят влизането на Англия в общността под въпрос. Ето как обстоятелствата у дома работят за каузата на Де Гол, а се знае, че международното влияние не зависи само от икономиката, а и от единството на нацията и от волята ѝ.

Малцина на острова са разстроени от ветото – просто Общият пазар започва да изглежда все по-малко привлекателен през дългите месеци на преговори. И въпреки всичко през януари 1963 г. Хийт уверява европейците, че англичаните няма да обърнат гръб на Европа. Страната не е потънала в чувство на национална загуба и унижение. Френското вето се оказва чудо за три дни.

От направения анализ би могло да се очертаят няколко обобщения. Отправната ни точка, а именно че Англия е променила отношението си към Европа през 1955 г., при по-внимателен анализ не звучи толкова убедително. Месина в най-добрия случай може да се разглежда като последен шанс, който се предоставя на Англия, ако последната иска да ѝ се чува думата при определяне правилата на играта в европейската общност. Всъщност участниците в Месина вече са се обвързали със супранационално управление. Качествено новата възможност за приобщаване към европейски структури се открила пред Англия доста преди Месина, на 10 май 1950 г. (ЕОВС), само че по онова време не изглежда твърде обещаваща. Месина е важна дотолкова, доколкото се явява като своего рода второ английско veto над тогавашна малка Европа. И така, първият период, който идентифицирахме от 1950 до 1955 г., е период на двойно дистанциране.

Що се отнася до истинската смяна на отношението към Европа, неколкократно беше отбелязано, че отношението на Англия към Европа е по-скоро безразличие, активното отношение на политическия елит е към събитията у дома – предизборни кампании, партийно-политически приоритети през целия период – 1950 – 1963 г. По време на избори най-важно от всичко е моделът на гласуване, който електоратът следва. Съображения относно ефекта от дадена политическа линия върху отделна личност или семейство е много по-вероятно да повлияят на модела на гласуването, отколкото възгледи по общи въпроси. Оттук вече излиза и оправданието за предпочитането към ниските цени на храната и към Британската общност. За приемане на европейската идея в истинския смисъл на думата трудно може да се говори извън контекста на приближавашите парламентарни избори, освен ако не допуснем, че става дума за *квази*-приемане. Нежеланието на Англия да се присъедини към обединяваща се Европа в момент, в който се определят правилата, може да се квалифицира като върховен триумф на идеологията над националния интерес.

Финалното дистанциране е твърдо, но обърнато, от Европа към Англия. И ако на този етап нещо се нуждае от ревизия, това е квалификацията на периодите в началото на това изследване – същата периодизация в края на изследването вече е приела следния вид:

1950 – 1955 – *двойно дистанциране* от Европа

1956 – 1961 – **квазиприемане** на обединена Европа

1961 – 1963 – **обърнато дистанциране** от обединена Европа

Н. Белов предлага мнението, че дори и без френското veto разговорите относно английското членство в европейската общност щяха да ударят на камък. Регионализмът по това време вече играе важна роля при опитите да се намери нова международна идентичност, а Англия там и тогава изглежда не е подготвена да направи толкова голяма крачка. Даже през 1973 г., когато тя влиза в Европейската общност, за нея това е едно търговско споразумение, а не динамична единица, чиято цел е обединяването на Европа. Това всъщност само ни показва степента на решимост, с която Европа е решила да се обединява.

Процесът на все по-пълно обединяване на Европа е в ход и четири десетилетия след поставяне на началото. Англия, изглежда не е успяла да реши дилемата пред себе си – трансатлантическа или европейска взаимозависимост е за предпочитане. Старите членки на обединяваща се Европа продължават да се затварят в себе си и с право биха могли да бъдат наречени от редица страни в негативния списък от 1995 г. високотарифен клуб за бели. Същевременно потенциалните бъдещи страни-членки на Европейския съюз от източната половина на континента за разлика от Англия споделят първоначалния интегративен европейски мотив – съзнанието за уязвимост. И както може да се очаква, точно съзнанието за уязвимост отваря вратите към европейския идеал, но в същото време традиционно, подобно на Англия, тези страни са водили политика на ниски цени на храната. Така че това се явява качествен прецедент в процеса на обединяване на континента. Паралелът с процесите в Англия от последните четири десетилетия показва, че триумфът на идеологията над националния интерес е своего рода бита карта и се очаква това да стимулира търсенето на алтернатива.

БЕЛЕЖКИ

¹ Мирчева, Хр. История на международните отношения след Втората световна война. С., 1991; Никова, Господинка. Начало на западноевропейската икономическа интеграция. – Исторически преглед, 1990, кн. 6, с. 3–16.

² Charlton, Michael. Encounter, vol. 4, 1986, London, p. 236.

³ Reynolds, David. Britannia Overruled, Longman, 1991, p.5.

- ⁴ **Holland, Robert.** *The Pursuit of Greatness*, Fontana, 1991, p. 301.
- ⁵ **Smith, Michael.** *British Foreign Policy*, Unwin Hyman, 1988, p. 233.
- ⁶ **Bogdanor, Vernon.** *Why Europe is Deadlock*, pp. 133–148, in *ENCOUNTER*, 1987/6.
- ⁷ **Andrews, Sir Herbert.** *Second Secretary of BoT*, in Michael Charlton, *op. cit.*
- ⁸ **Nixon, Richard.** *Seize the Moment*. (New York: Simon and Schuster, 1992), p. 116.
- ⁹ **Nicholas, Henderson.** *Britain's Decline: Causes and Consequences*, in *The Economist*, 1979, vol 10, pp. 32–35; Николас Хендерсън е посланик на Обединеното кралство във Франция през втората половина на 70-те години.
- ¹⁰ *Ibid.*, p. 146.
- ¹¹ **Beloff, N.** *Transit of Britain*, Collins, 1973, p. 173.
- ¹² *ФТ* 28. Nov. 67.
- ¹³ **Beloff, N.** *Op. cit.*, p. 76.
- ¹⁴ **Портильо, Майкъл.** Министър по заетостта, по Би Би Си 1, в 12:20 на 7. XII. 1994.
- ¹⁵ **Bulpitt, Jim.** *Territory and Power in the United Kingdom*, Manchester University Press, 1983, p. 137.
- ¹⁶ Крилат цитат от Антони Идън.
- ¹⁷ **George, Stephen.** *An Awkward Partner*, Oxford University Press, 1990, p. 28.
- ¹⁸ **Macmillan, H.** *Riding the Storm*, London, Macmillan, 1971, p. 73.
- ¹⁹ **Burgess, Simon.** *Op. cit.*, p. 48.
- ²⁰ Антони Идън, цитиран в Holland, Robert, *op. cit.*, p. 252.
- ²¹ По въпроса виж **Дарби**, цитиран в Holland, Robert, *op. cit.*, p. 194.
- ²² **Per Naekkerup** – Министър председател на Дания, цитиран в Archer, Clive and St. Maxwell, *The Nordic Model*, Gower Publishing, 1980, p. 18.
- ²³ Журналист от в. *Файненшъл таймс*, цитиран в Bulpitt, Jim, *Territory and Power in the United Kingdom*, Manchester University Press, 1983, p. 138.
- ²⁴ ДАН – “Друга алтернатива няма”; TINA – There Is No Alternative; в Bulpitt, Jim, *Political Quarterly*, 1992, vol. 2, p. 261.
- ²⁵ **Beloff, N.** *The General says No*, Penguin, 1963, p. 113.
- ²⁶ **Бен, Тони.** *Op. cit.*
- ²⁷ **Nixon, Richard.** *Seize the Moment*. (New York: Simon and Schuster, 1992), p. 94.
- ²⁸ Из речта на Е. Хийт, произнесена при подаване на молбата за членство.